II. Recenzje

DOI: 10.17951/et.2019.31.309

Piotr Krzyżanowski
ORCID: 0000-0001-6001-6336

O liczeniu, mierzeniu i ocenianiu ilości – we współczesnej polszczyźnie

Marta Nowosad-Bakalarczyk, *Kategoria ilości i jej wykładniki we współczesnej polszczyźnie*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2018, 360 s.

Książka Marty Nowosad-Bakalarczyk *Kategoria ilości i jej wykładniki we współczesnej polszczyźnie* wpisuje się w serię publikacji badaczy z lubelskiego ośrodka etnolingwistycznego, gdzie obiektem opracowania i opisu stały się pojęciowe kategorie: przestrzeni (Adamowski 1999), podmiotu (Majer-Baranowska 2005), płci (Nowosad-Bakalarczyk 2009) oraz czasu (Szadura 2017). Autorka przedmiotem swoich zainteresowań uczyniła semantycznie rozumianą kategorię ilości, jedną z podstawowych kategorii „nakładanych" przez umysł ludzki na poznawany świat (s. 10), celem zaś – „ukazanie szerokiego pola możliwości wyrażania różnych aspektów ilościowej charakterystyki rzeczywistości" (s. 25). Zatem, wychodząc od nadrzędnych sensów odnoszących się do ilościowego charakteryzowania świata: liczenia, mierzenia, oceniania pod względem liczebności oraz wielkości obiektów i zdarzeń, poszukuje pełnego spektrum ich konceptualizacji w języku. W książce znajdziemy gruntowny opis sposobów ilościowego charakteryzowania świata dokonywanego przez użytkowników współczesnej polszczyzny w ich działaniach poznawczych i językowych, w zróżnicowaniu środowiskowym i stylowym. To odniesienie do zagadnień fundamentalnych dla dzisiejszego językoznawstwa decyduje o szczególnej wartości prezentowanych badań. Problem kategorii pojęciowych i ich „ujęzykowienia" jest jednym z tych, z którymi musi się zmierzyć współczesny opis języka.

Kategoria ilości w tradycyjnych syntezach gramatycznych polszczyzny kojarzona jest przede wszystkim z kategorią gramatyczną liczby z wyspecjalizowanymi wykładnikami – morfemami gramatycznymi, końcówkami fleksyjnymi. Marta Nowosad-Bakalarczyk proponuje odmienną koncepcję opisu kategorii: nie wyłącznie gramatycznie rozumianej liczby, ale semantycznie rozumianej kategorii ilości. Kategoria gramatyczna jest tylko jednym ze sposobów ilościowego oglądu i wyrażania świata przez człowieka, ale nie jedynym, jaki ma do dyspozycji. Badania przedstawione w rozprawie pokazują, że środki językowe do wyrażania i komunikowania „ilościowej parametryzacji świata" i jego „ilościowego ujmowania" można obserwować

na wszystkich poziomach struktury języka: od poziomu gramatycznego – kategorii obligatoryjnych, wyrażanych końcówkami fleksyjnymi (gramatyczna liczba, ale także aspekt), poprzez środki słowotwórcze, leksykalne: część mowy wyspecjalizowana do kodowania treści ilościowych – liczebniki, klasy leksykalne rzeczowników – wykładniki parametryzacji (zob. np. Bednarek 1994), a także środki składniowe i operacje tekstowe (np. powtórzenia). Autorka stwierdza: „Wyodrębnienie i opis semantycznej kategorii ilości, rozumianej jako zbiór sensów [...] i ich wykładników (środków językowych usytuowanych na różnych jego poziomach), stanowi *clou* tego opracowania" (s. 310). Powszechny w badaniach drugiej połowy XX wieku separacyjny opis kategorii gramatycznych (w tym wypadku gramatycznej kategorii liczby), skupiający się na rejestrowaniu i opisywaniu formalnych wykładników, został zastąpiony holistyczną koncepcją opisu[1] istotnej dla języka semantycznej kategorii ilości, rozumianej jako narzędzie organizacji językowego obrazu świata[2], i jej różnorodnych wykładników. Było to możliwe dzięki przyjęciu za Anną Wierzbicką[3] zasady bezwarunkowego prymatu semantyki nad innymi poziomami języka ze względu na jej rolę integrującą w opisie ilości jako kategorii semantycznej. Holistyczny opis językowej kategorii ilości wyraża się także i w tym, że zjawiska różne w swym charakterze (np. przedmioty, substancje, zdarzenia), uznawane w tradycji badań za byty policzalne albo niepoliczalne[4], w języku naturalnym kodowane w postaci różnych części mowy (rzeczownik *vs.* czasownik) lub klas semantycznych (nazwy konkretne *vs.* nazwy abstrakcyjne), a rozróżnianych w gramatykach na zasadzie fundamentalnej opozycji (opartej na kryteriach morfosyntaktycznych), podlegają takim samym operacjom liczenia i mierzenia, wpisanym w takie same opozycje znaczeniowe: 'jeden' *vs.* 'więcej niż jeden', w wypadku liczenia; 'całość' *vs.* 'część', w wypadku mierzenia; oraz 'dużo' *vs.* 'mało', 'więcej' *vs.* 'mniej' (*vs.* 'tyle samo'), gdy idzie o ocenę ilości (liczebności, wielkości, krotności[5]) rzeczy i zdarzeń. Różnice sprowadzają się do różnych wykładników opozycji semantycznych. To też ważne *novum* tego opracowania.

Rozprawa ma strukturę dwudzielną: *Wprowadzenie* i dwa pierwsze rozdziały (*Kategorie w nauce o języku* i *O pojęciu ilości w polszczyźnie*) mają charakter w większym stopniu teoretyczny. Prezentują przedmiot i stan badań, podstawy przyjętej metodologii, rozważania o istocie kategorii w ujęciu językoznawczym oraz charakterystykę pojęcia ilości wyprowadzoną z analizy materiału leksykalnego języka polskiego. Dwa następne rozdziały przedstawiają opis kategorii ilości dokonany na podstawie rzeczywistych użyć językowych. W rozdziale *Ilościowa parametryzacja świata w źródłach leksykograficznych* znajdziemy analizę materiału językowego (słownikowego i gramatycznego) związanego z wyrażaniem pojęć podrzędnych, zawierających się w ogólnym pojęciu ilości: liczenia i liczby, mierzenia i miary

[1] Zob. np. Niebrzegowska-Bartmińska 2014: 89.

[2] Zob. np. Bartmiński 2010.

[3] Np. w: Wierzbicka 1988.

[4] Zob. np. Bogusławski 1973.

[5] Autorka nie bierze pod uwagę parametru intensywności (przypisywanego cechom/właściwościom), który także wiąże z semantyczną kategorią ilości, jednak pozostawia do odrębnych badań.

oraz oceniania i oceny ilości. Porządek prezentacji oddaje podstawowe założenie badawcze o prymacie semantyki. Zatem opis otwiera rekonstrukcja utrwalonych w polszczyźnie wyobrażeń czynności mentalnych, których celem jest ilościowe ujęcie rzeczywistości. Następnie ma miejsce przedstawienie środków językowych kodujących treści ilościowe.

Rozdział *Wykładniki ilościowej charakterystyki świata w wybranych tekstach* zawiera weryfikację wyników analiz danych systemowych w praktyce komunikacyjnej – w konkretnych użyciach tekstowych dwu zróżnicowanych gatunkowo i stylowo tekstów, opartą na słusznym założeniu, że przyniosą one zróżnicowaną charakterystykę ilościową prezentowanej rzeczywistości.

Zakończenie przynosi syntezę cząstkowych założeń i hipotez badawczych, zbiera najważniejsze wnioski.

Autorka swój wywód prezentuje na tle stanowisk i opinii innych badaczy, sytuuje swoje badania w nurcie kognitywnym metodologii badań języka, ale korzysta również z metod semantyki strukturalnej. Dokonując wnikliwego przeglądu badań, systematyzuje prezentowaną wiedzę, łączy zbliżone ujęcia w jedną syntetyczną całość, a także szuka odpowiedzi na niedopowiedziane kwestie. Bogactwo przywołań i odniesień tekstu rozprawy nie zakłóca wyjątkowej czystości i precyzji metodologicznej wywodu, co potwierdza świadomy wybór i konsekwentne utrzymywanie się w ryzach wybranego paradygmatu badawczego – podstawowe deklaracje metodologiczne znalazły się w drugim podrozdziale *Wprowadzenia* (s. 22–25).

Badaczka odwołuje się do zróżnicowanego materiału: dane leksykograficzne, ale też teoretyczne opisy kategorii gramatycznych konfrontuje z materiałem dwu współczesnych tekstów zróżnicowanych stylowo i gatunkowo: powieści Wiesława Myśliwskiego *Traktat o łuskaniu fasoli* (Myśliwski 2006) i tekstu urzędowego *Sprawozdania z działalności Najwyższej Izby Kontroli w 2006 roku*[6]. Zatem zgodnie z deklaracją autorki dane systemowe, kanoniczne (s. 30) zostały zweryfikowane materiałem reprezentatywnym dla współczesnej polszczyzny, typowym dla mowy potocznej (jeżeli weźmiemy pod uwagę specyfikę stylu tekstu Myśliwskiego) i wypowiedzi urzędowej. Uzupełniająco zostały też wykorzystane teksty zgromadzone w Narodowym Korpusie Języka Polskiego[7]. Wszystko to bardzo podnosi wiarygodność tez formułowanych przez autorkę w rozprawie.

Nowoczesne podejście Marty Nowosad-Bakalarczyk do materii językowej, połączone z odwagą do przywoływania poglądów i rozwiązań niezbyt popularnych (bo „historycznych"), metodologiczna konsekwencja w stosowaniu procedur badawczych, która zaowocowała wyjątkowo spójnym opisem, rzetelność w referowaniu różnych stanowisk teoretycznych stanowią istotny walor tego świetnego opracowania.

[6] Wersja internetowa: http://www.nik.gov.pl/o-nik/sprawozdania-z-dzialalnosci-nik/ – dostęp 2013.

[7] Narodowy Korpus Języka Polskiego: http://www.nkjp.uni.lodz.pl – wyszukiwania 2013–2017.

Literatura

Adamowski Jan, 1999, *Kategoria przestrzeni w folklorze. Studium etnolingwistyczne*, Lublin.

Bartmiński Jerzy, 2010, *Pojęcie językowego obrazu świata i sposoby jego operacjonalizacji*, [w:] *Jaka antropologia literatury jest dzisiaj możliwa?*, red. Przemysław Czapliński, Anna Legeżyńska, Marcin Telicki, Poznań, s. 155–178.

Bednarek Adam, 1994, *Leksykalne wykładniki parametryzacji świata. Studium semantyczne*, Toruń.

Bogusławski Andrzej, 1973, *Nazwy pospolite przedmiotów konkretnych i niektóre właściwości ich form liczbowych i połączeń z liczebnikiem w języku polskim*, [w:] *Liczba, ilość, miara. Materiały z konferencji naukowej w Jadwisinie, 11–13 maja 1972 r.*, red. Zuzanna Topolińska, Maciej Grochowski, Wrocław, s. 7–35.

Majer-Baranowska Urszula, 2005, *Podmiot w języku czy język w podmiocie?*, [w:] *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja. Zjazd polonistów. Kraków, 22–15 września 2004*, t. 1, red. Małgorzata Czermińska, Stanisław Gajda, Krzysztof Kłosiński, Anna Legeżyńska, Andrzej Z. Makowiecki, Ryszard Nycz, Kraków, s. 253–266.

Myśliwski Wiesław, 2006, *Traktat o łuskaniu fasoli*, Kraków.

Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława 2014, *Od separacyjnego do holistycznego opisu językowego obrazu świata. Na marginesie dyskusji nad kształtem artykułów w Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3. *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Lublin, s. 71–102.

Nowosad-Bakalarczyk Marta, 2009, *Płeć a rodzaj gramatyczny we współczesnej polszczyźnie*, Lublin.

Szadura Joanna, 2017, *Czas jako kategoria językowo-kulturowa w polszczyźnie*, Lublin.

Wierzbicka Anna, 1988, *The Semantics of Grammar*, Amsterdam–Philadelphia.